

Josep Fontana en el record, per Júlia Costa

Júlia Costa, mestra, humanista i escriptora.

El 28 d'agost de 2018 va morir Josep Fontana i Lázaro, historiador emèrit de la Universitat Pompeu Fabra i que molts experts consideren l'historiador més rellevant de la seva generació, a l'estat espanyol, a l'alçada dels grans noms de la història contemporània anglosaxona. Un dels seus darrers llibres, *Por el bien del Imperio. Una historia del mundo desde 1945* va ser considerat com una de les millors publicacions sobre història, l'any 2011. Es tracta d'una obra de gruix i de referència, imprescindible a l'hora d'entendre a fons els esdeveniments posteriors a la segona guerra mundial. Aquest article no pretén entrar a fons en l'obra de l'historiador, complexa i molt extensa, sinó tan sols recordar-lo i incidir en alguns aspectes sobre la seva figura i algunes polèmiques que el van afectar.

Dades biogràfiques

Josep Fontana va néixer a Barcelona, l'any 1931. El seu pare era propietari d'una llibreria de vell. Va estudiar a Barcelona i es va llicenciar a la Universitat l'any 1956. Es va doctorar l'any 1970. Va ser alumne de Jaume Vicens Vives, de Pierre Vilar i de Ferran Soldevila. Les seves línies d'investigació es van centrar en la història econòmica, la història de l'Espanya del segle XIX i la història de la hisenda pública. En el seu pensament hi convergeixen influències diverses, com ara les de E.P. Thompson, Pierre Vilar, Gramsci i Walter Benjamin.

Va fundar l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, de la Universitat Pompeu Fabra i va dirigir aquesta institució fins a la seva jubilació, l'any 2001. Va impartir classes d'Introducció a la Història i programes de doctorat, en diferents universitats de Barcelona i València. Va col·laborar amb diferents articles a les revistes *Recerques* i *L'Avenç*.

Va impartir cursos i conferències a diferents institucions universitàries d'Amèrica Llatina, com ara Mèxic, Colòmbia, Equador, Brasil, Xile i Argentina. En aquest darrer país va rebre el doctorat honoris causa per la Universitat Nacional del Comahue. L'any 2006 va rebre la Creu de Sant Jordi i el 2007 el Premi Nacional a la Trajectòria Professional i Artística, atorgat per la Generalitat de Catalunya. En els darrers anys de la seva vida va expressar de forma crítica la seva opinió sobre la transició espanyola i sobre les relacions de Catalunya amb l'estat espanyol, mostrant-se, a causa de les circumstàncies polítiques, favorable a una independència assolida sense violència.

L'any 2010 se li va atorgar el títol de doctor *honoris causa* per la Universitat Rovira i Virgili, de Tarragona. La Universitat Autònoma de Barcelona va refusar el seu nomenament, el mateix que el de l'historiador Jordi Nadal. L'any 2011 va rebre'l de la Universitat de Valladolid i l'any 2013 de la Universitat de Girona, amb Ramon Garrabou i Jordi Nadal.

Polèmiques, reconeixements i oblits

Josep Fontana ha estat reconegut com un home d'idees nacionalistes però amarades d'humanisme i esperit crític. Va formar part de diferents generacions d'historiadors i ha deixat una forta petjada en les persones que el van tenir com a professor. Va cedir 30.000 volums de la seva biblioteca personal al IHJVV i es va comprometre a què els vint mil restants passessin a l'UPF en morir ell. Molts d'aquests materials són de consulta pública a través de la Biblioteca Digital de Catalunya. En la seva tasca editorial va aconseguir que en les col·leccions dirigides per ell es publicuessin diversos autors i pensadors estrangers, que han esdevingut figures claus del pensament mundial.

A la cerimònia funerària del seu comiat hi va assistir l'alcalde de Barcelona, a la qual ell havia donat suport, però es va percebre l'absència de representants de la Generalitat, amb poques excepcions, com

ara la de Carles Duarte, president del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts. Fontana va ser recordat, en els diferents parlaments d'aquell acte, com a historiador i erudit i com a persona molt compromesa amb les llibertats i la lluita antifranquista. Havia militat al PSUC des de l'any 1957 fins a principis de la dècada de 1980 i a causa de la seva lluita política va ser expulsat de la universitat.

Historiadors com Carles Santacana, Borja de Riquer o Joaquim Albareda van reconèixer la seva tasca, de dimensió universal, així com l'impuls que va donar a la historiografia catalana, en vincular-la al que es feia a Europa. Fins i tot persones del món acadèmic que pensaven de forma diferent a la seva van haver d'acceptar moltes de les seves tesis. Fontana es va acostar al concepte d'història total i es va mostrar sempre com un home d'esquerres. En una gran part de la comunitat acadèmica va sorprendre que es rebutgés tant la seva candidatura com la de Jordi Nadal, a l'hora d'investir-los com a *honoris causa*, per part de la UAB.

El Departament d'Història Moderna i Contemporània ho va aprovar pràcticament per unanimitat però no va passar el mateix amb altres departaments i una de les persones més rellevants, contrària al reconeixement, fou Muriel Casals. No es van donar explicacions convincents, més enllà de la llibertat en les votacions, però és evident que, pels motius que siguin, Fontana tenia els seus contraris i detractors.

Una de les persones que més sovint el va atacar, de vegades fins i tot amb al·lusions personals sobre la seva vida privada, va ser Gregorio Morán, des de les pàgines de *La Vanguardia*. Fontana li va respondre de forma moderada i seriosa, a les pàgines del diari ARA. En alguna entrevista ja havia mostrat l'historiador la seva sorpresa pels atacs d'algú que no el coneixia personalment i el qual, evidentment, no havia llegit la seva obra. Fontana va titular l'article *Raonaments i desqualificacions*.

Resulta paradoxal que per una banda es considerés Fontana excessivament *marxista i poc catalanista* mentre, per l'altra, se l'acusés precisament, pel que fa al tema català, de tot el contrari. Es van escriure molts articles sobre el tema, així com al fet d'haver bandejat en més d'una ocasió a Josep Fontana a l'hora de la concessió del Premi d'Honor. A finals dels cinquanta, quan el català es trobava absent del món acadèmic i molt reprimat en l'àmbit popular, un grup de joves va publicar una revista en català, clandestina, que duia per nom *Quaderns de cultura catalana*. El seu promotor era Josep Fontana. Va militar en el mateix partit que Joan Comorera, Gregorio López Raimundo, Teresa Pàmies o Vázquez Montalbán, on fins i tot ho va fer la mateixa Muriel Casals, en moments difícils i arriscats.

En tot cas, el debat i la polèmica s'haurien de fonamentar en allò que Fontana va escriure, i s'hauria d'haver justificat amb dades i raonaments el rebuig de sectors acadèmics a la concessió d'honors a algú amb una trajectòria llarga i seriosa. Amb la qual, és clar, fins i tot, es pot estar en desacord en alguns aspectes. Malauradament som on som i els debats cauen, sovint, en desqualificacions, insults personals o malèvols insinuacions mal explicades. Molta gent que va tenir la sort de comptar amb Fontana com a professor el recorda amb respecte i admiració. Després de la seva mort, potser com a desgreuge pòstum, se li han fet diferents homenatges i se li han dedicat cicles de conferències.

Josep Fontana i el Poble-sec

Tot i que de forma molt discreta Josep Fontana vivia, des de feia molts anys, al barri del Poble-sec. L'historiador Josep Fontana (Barcelona, 1931) va arribar al Poble-sec amb només set anys. Des d'aleshores s'hi va quedar sense més desplaçament que anar del carrer Nou de la Rambla al de Vila i Vilà. Hi vivia, com va manifestar en alguna entrevista, perquè s'hi sentia feliç i a gust malgrat els canvis, alguns dels quals lamentables, com ara la pèrdua del petit comerç i les amenaces per al futur que comportaven el turisme i la gentrificació. També s'adonava de l'abandonament que havia afectat el barri durant anys, en comparació amb altres espais de la ciutat.

En una publicació del barri, *Zona Sec*, la periodista Anna Pruna va entrevistar Josep Fontana l'any 2014,

quan acabava de publicar el seu darrer llibre fins aleshores, *El siglo de la revolución: Una historia del mundo desde 1914*, on reflexionava sobre el moment d'incertesa que vivia la nostra societat. El llibre va ser la culminació del seu projecte d'escriure una història del segle XX, que va tenir un antecedent en el citat *Por el bien del imperio*, publicat l'any 2011.

La seva intenció en aquesta darrera obra va ser, segons les seves pròpies paraules *seguir el procés pel qual la por a la revolució que van suscitar els esdeveniments de Rússia des de 1917 ha influït en l'evolució del món en aquests cent anys, amb efectes positius i negatius*. Es proposava explicar com la fi de la por al comunisme –cap al 1975– va iniciar les transformacions que ens havien conduït a la situació actual *caracteritzada per un augment constant de la desigualtat i per unes perspectives de futur que no ofereixen gaires esperances a les noves generacions*.

En preguntar-li pel discurs de la por que se segueix alimentant a l'hora d'afrontar canvis polítics, Fontana ho atribuïa a què la majoria de la gent vol *estabilitat i està disposada a acceptar moltes coses dels seus governants, fins i tot que siguin corruptes, si pensen que els poden garantir que això no afectarà massa la seva existència quotidiana...*

Sobre la victòria de Trump, Fontana opinava que havia estat fruit de *la malfiança d'amplis sectors de la població respecte de la dominació política de les elits que els governaven*. Al demanar-li pel futur de Catalunya, Josep Fontana es mostrava prudent, ja que profetitzar el futur, insistia, *no és la tasca de l'historiador, sinó la del profeta*. El professor Fontana era capaç de revisar a fons les seves tesis si noves dades o fets posteriors ho feien necessari.

Josep Fontana col·laborava de forma generosa i desinteressada amb qui li demanava, i així ho va fer amb el grup d'història local CERHISEC. Va inaugurar amb una conferència, en la qual va remarcar la importància dels estudis locals, no inserits en el món acadèmic, les Jornades sobre Història i Drets d'Imatge i Reproducció, organitzades al Poble-sec l'any 2012.

Referències

Llibres de Josep Fontana:

La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820) (Ariel, 1971, reedición 1987 y Crítica, 2002)

Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX (Ariel, 1973, 2ª ed. revisada, 1975).

Historia. Análisis del pasado y proyecto social (Crítica, 1982)

La crisis del Antiguo Régimen (Crítica, 1992)

La historia después del fin de la historia (Crítica, 1992)

Europa ante el espejo (Crítica, 1994 i redición en 2000).

Enseñar historia con una guerra civil de por medio (Crítica, 1999)

Introducció a l'estudi de la història (Crítica, 1999; versió en castellano: *Introducción al estudio de la historia*, Crítica, 1999)

La història dels homes (Crítica, 2000. ; versió en castellano: *La historia de los hombres*, Crítica, 2005).

España bajo el franquismo (Crítica, 2000)

Hacienda y Estado 1823-1833 (Instituto de Estudios Fiscales, 2001)

Aturar el temps (Crítica, 2005).

De en medio del tiempo: la Segunda Restauración Española, 1823-1834 (Crítica, 2006)

Por el bien del imperio. Una historia del mundo desde 1945 (Pasado & Presente, 2011).

El futuro es un país extraño. Una reflexión sobre la crisis social de comienzos de siglo (Pasado & Presente, 2013)

La formació d'una identitat (Base, 2014)

El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914 (Crítica, 2017).

Articles citats

L'últim llibre de l'historiador Josep Fontana repassa la història del món des de

1914. <http://zona-sec.cat/2017/03/23/ultim-llibre-de-lhistoriador-josep-fontana-repassa-la-historia-del-mon-des-de-1914/>

Raonaments i

desqualificacions. https://www.ara.cat/premium/opinio/Raonaments-desqualificacions_0_1215478478.html

Els honors que Josep Fontana no

rebrà. <https://www.eltemps.cat/article/5589/els-honors-que-josep-fontana-no-rebra>